

posebnosti še tako ugodne in izvrstne, vendar se ne more brez prave osebnosti učiteljeve nič trajnega učiniti. Najzanimljivejša učna tvarina in znanje didaktičnih pravil ne more zaprečiti, da ne bi slabo vzgojeval oni učitelj, ki nima v popolni oblasti svoje osebnosti. Najvažnejši pogoj za vzgojni vpliv učiteljev pa je ono svojstvo, vsled katerega ume učitelj ohraniti si ugled z neko prirodno osebno dostojnostjo. To je sicer težavno, a ni nemogoče, kajti učitelj občuje z učenci vendar le samo nekaj ur na dan. Ta ugled stori, da se dá vsem vzgojnim naredbam prava veljava. Beseda takega učitelja je učencem sveta, njegovo mnenje je odločilno, njegovo odobravanje jim je nad vse drago. A ugled mora biti pravi; naslanjati se ima na resnična značajna svojstva, nikakor pa ne sme biti ponarejen, umeten. Otroci so navadno jako bistri in kaj hitro uvidijo razloček med pravo in umetno osebno. Izvrstno znanje, bistro opazovanje, plemenito нравstveno mišljenje, ljubezen do učiteljskega poklica in zavest v važnosti taistega, to so ona značajna svojstva, na katerih sloni ugled učiteljev in s tem vse šolsko vspevanje.

To je tem važneje, ker prava vzgoja ni jednostavna in lahka stvar, nego sestavljena in do konca težka in najtežja naloga človeškega življenja. Prav rešiš to nalogo le tedaj, ako s svojim ugledom pripraviš do tega, da se kažejo voljne, odkriti ti vso svojo notranjost, da v nji bereš vsa njih svojstva, vse težnje in vse nagibe. Te nagibe otroškega vedenja ti je potem premotrivati, razstavljati in sestavljati, razlikovati drug od drugega, dobre od slabih in od onih, ki so na videz sicer dobri, ki pa izvirajo iz nizkih nagonov. Treba ti je večkrat promenjovati način poučavanja, da ustrezaš tako individualnosti vsakega otroka. S takim postopanjem vzgojaš pa tudi samega sebe, ker ozirati se moraš tudi na svoje nagibe, strasti, katere moraš krotiti, blažiti, da tako poučuješ s pravim ugledom. To pa daje vsej tvoji vzgoji pravo blažilno moč, katera ne usahne, temveč se vedno znova poroja na korist človeštvu.

Knjiga Slovenska.

§. 31.

Staroslovenščina je torej „jezik, koji je jedini izmedju svih slovjskih jezika od davnine posvećen službi božjoj, koji je prvi i najstariji književni jezik slovjski, na kojem je osnovana književnost u mnogo slovjskih naroda, kojemu je po svemu tome bilo namijenjeno, da bude jedna i zajednička osnova kršćansko-slovjske prosvjete itd.“ (J. Broz l. 1886). Kaka je bila pač osoda temu jeziku?

„Ráz ten — l. 907 — uhodil do srdce Slovanstva“, piše Šafařík. Po smrti Metodovi so se iz Moravije umaknili le bolj sloveči učenci njegovi; po prihodu Madjarov in po smrti Svatoplukovi jih je pobegnilo že več, a po razpadu Vélike Moravije so se prejšnji prebivalci razteklí na vse strani: nekaj do Tater (pod Karpate), nekaj k Bolgarom, Hrvatom in drugam . . . Z razvalin njenih so se okoristili mimo Madjarov tudi Nemci, Čehi in Poljaki (Starožit. §. 41).

„Iz Panonije so slovnske knjige razpostranile se z jedne strani na sever k Moravanom in Slovakom, k Čehom in Lehom, a z druge strani na jug k Hrvatom, Srbom in posebno k Bolgarom, verjetno tudi k ostalim Slovenom v Dakiji, naposled na Rusko, vzlasti iz Bolgarije, no verjetno še prej iz Panonije in Dakije, piše Pervolf (Sbornik Met. jub. 1885)“.

Da se je v prvotni domovini — v Panoniji — ob bregovih silne Donave prvotna slovnska govornica koj zatrla, in da je kar utihnila, ni verjetno; misliti si smemo, da je mej ljudstvom še dolgo živela in se tu in tam pri cerkvah in po samostanih še pridno

gojila tudi v knjigah. „Vigilans Methodii caritas, praetervecta Moraviae fines, sicut superstite Cyrillo Liburnicos et Servios attigerat, ita nunc Pannonios complectebatur, quorum principem, Cocelum nomine ad religionem catholicam informavit, et in officio retinuit“. Vsaj je ravno Kocelj slovenskima verovestnikoma dal bil 50 učencev, in vsaj je Metod poznej imel do 200 pomočnikov, kateri pismenosti slovanske gotovo niso popolnoma zanemarili.

Z Velike Moravije in Panonije so koristi prejeli najpoprej Madjari, pravi Šafařík. Sloveni so imeli si državo vže dobro vravnano, bavili so se z raznimi rokodelstvi in nekaterimi umetnijami, bili so poljedelci, vže kristijani in gojili pismenstvo. Vse to so po njih povzeli Madjari, kar se po izrazih slovenskih kaže v njihovi cerkveni, državni in občinski upravi, v njih rokodelstvih in obrtnijah, in Ogerska je bila dokaj časa neka vez mej duhovenstvom po slovanskih krajih (cf. Die slav. Elemente im Magyarischen 1871).

Z Madjari so se ž njo okoristili Nemci nekaj vže prej, nekaj bolj očitno, kar so ukrotili bili i Madjare. Nemčarili so ob mejah na vse strani, in kakor so nekaj šli od jutra proti večeru pred Slovani, tako silijo zdaj — obrnivši se — od večera na jutro med Slovane nazaj. Manjše rodove ob mejah so si več ali manj po svoje obdelali; na pr. polabske Slovane, lužiške Srbe, noriške, karantanske, panonske Slovence, nekoliko tudi česke in moravske Slovane itd. Kakor so po svojih misijonarjih, vradnikih, obrtnikih in drugih naselnikih premnogo nemških besedi v tedanji obliki zaplodili mej Slovence; tako so pa tudi dokaj slovenskih izrazov, vzlasti krajevnih imen, sprejeli v svojo govorico in pismenost (Die christl. Terminologie. Die Fremdwörter in den slav. Spr.).

Na desnem, pa tudi na levem bregu mogočne Donave je vladal tedaj slovanski jezik, kateri se je ohranil v govorici sedanjih Moravljancov in Slovakov tako, da se po njej mnogotero pojasnjuje bližnja zveza s staro češčino in poljščino in po teh z novim slovstvom českim in poljskim. „Cum primum ipse — Methodius — per se ad catholicam fidem Borzivojum principem Bohemorum, deinde Ludmillam uxorem ejus, adhibito quodam sacerdote, perduxisset, brevi perfecit, ut in ea gente christianum nomen longe lateque vulgaretur“. Z vero krščansko je na Česko prišla i liturgija i knjiga slovenska. To je vzljubila kneginja Ljudmila; po njej se je učil vnuk Venceslav (928—936). Žitije sv. Ivana, Ljudmile, Vęčeslava, in cerkovna služba, njemu v staroslovenskem jeziku so-stavljena na Českem, se je razprostranila na jug med Hrvate in na vztok med Ruse. Leta 973 bila je v Pragi vstanovljena biskupija i v ta namen, da ne bode slovenska (slavonicae linguae). Najdalje se je slovenska služba božja obdržala v samostanu Sazavskem, kteremu prvi opat je bil sv. Prokop, do l. 1097. Na dvor kralja Venceslava II. (Vęčeslav, Vacslav, Vaclav: l. 1283—1305) so prišli še tudi menihi, kateri so obhajali službo božjo v jeziku staroslovenskem. Karel IV. (1346—1378) je l. 1347 v Pragi postavil samostan na čast sv. Jeronimu, Cirilu, Metodu, Vojtehu in Prokopu, zavetnikom českega kraljestva, ter je vanj naselil redovnike glagoljaše iz hrvatskega Primorja, da so obhajali ondi (v Emavsu, na Slovanech) službo božjo v slovenskem jeziku (in lingua slavonica, de qua nostri regni Boemiae idioma sumpsit exordium), kar se je godilo do l. 1419. Prvi menihi so bili hrvatski, a poslej i česki, kateri so se učili in so spisovali v jeziku cerkveno-slovenskem (cf. Codex Sazavo-Emautinus). V glagolici se je zvršila česka biblija l. 1416. Cerkevna terminologija česka se vjema s staroslovensko. Miljena pesem: „Gospodine pomiluj ny“! kaže svoj značaj. Spoméniki, ki so se našli na Českem, spričujejo, da je i tod slovela nekaj slovenščina (Prag. Fragment.), ali da je vsaj tudi tje pribežala iz prve svoje domovine — Panonije.

I Poljaci so si pridobili nekaj države Svatoplukove (med Labo, Vislo in Dravo), in tudi k Lehom je prišla knjiga slovenska. „Per eadem tempora Evangelii lumen in

Poloniam invehendum curavit: quo cum ille (Methodius) per mediam Gallaeciam penetrasset, sedem episcopalem Leopoli statuit⁴. Krstil je silnega poganskega kneza Visljana. „Polonia fidem christianam noluit discere a Germanis, sed per orientales Graecos, Cyrillum et Methodium (Chronica 41)“. V slovanskem samostanu Krakovskem (monasterium slavonicum s. Benedicti) se je služba božja obhajala v slovenskem jeziku (1390—1470) po menihih glagoljaših, ki so dohajali iz Prage. Cerkveni jezik se deloma vjema s staroslovenskim, in sploh je v nekterih rečeh na pr. v nosnikih temu jako soroden jezik poljski, da ima tudi Poljša svoj delež v povestnici staroslovenski (cf. Codex Suprasliensis).

§. 32.

Kedar so z Nemci vred divji Madjari posedli naših prednikov dežele, ostalo je nekaj Slovenov doma ter se jim podvrglo, nekaj se jih je umaknilo pod Tatre na sever, nekaj na jug in zapad, po sedanjem Štajarskem, Koroškem in Kranjskem. „Methodii caritas complectebatur Pannonios . . et Carinthios, in quibus ad unius veri Dei notitiam cultumque traducendis plurimum elaboravit“. — Tako piše tudi H. Megiser: . . „Methudius . . sei auch ins Beyerland, Steyerland, Khärndten u. Crayn zu den Wenden kommen u. sei vom Ertzbischoff Adelvinus zu Salzburg u. dem Windischen Bischoff Reichholdus, weil er bei den slavischen Wenden den Gottesdienst in slavischer Sprache einführte, verfolgt worden (Annales Carinthiae pg. 568)“. Slovenci so takrat lahko še umeli bližnjih sorodnikov govorico, ktera se je pa — brez vladarstva v cerkvi, državi in šoli — starala in postarala tako, da je novoslovenščina dokaj različna od staroslovenščine. O njuni zvezi bodi govor pozneje.

Na vzhodnji strani so Slovenci po stari Daciji (severo-vztočni Ogerski, Sedmogradski, po Valahiji in Moldaviji) v oblast prišli Madjarom in potem Rumunom (Vlahom), kateri — pravoslavni — so slovénki jezik v cirilski pisavi sprejeli v svojo liturgijo ter ga držali do srede XVII. veka, kedar so jeli cerkovni jezik zamenjavati z narodovim, v XVIII. pisati v latinici, in v začetku sedanjega stoletja še le so med njimi z jezikom vred zamrli poslednji Sloveni (Die slav. Elemente im Rumunischen 1861 . . Die Rumunischen Untersuchungen 1881—2).

Z druge strani so slovénke knjige razprostranile se iz Panonije na jug k Hrvatom in Srbom. „Vigilans Methodii caritas . . sicut superstite Cyrillo Liburnicos et Servios attigerat, ita nunc complectebatur et Dalmatas, quibuscum caelestia partiebat communicabatque charismata“. — Zgodilo se je to še za Metoda, vzlasti pa po pregnanju prvih njegovih učencev. Hrvatje so staroslovenski jezik sprejeli za književni jezik v cerkvi in državi po pisavi glagoliški, najprej okrogli, potem oglati. Kmalu pa so se pričele borbe z duhovniki latinskimi in laškimi. Prepovedovati so jeli v X. in XI. veku besedo in liturgijo slovénko. Ker je pa ljudstvo ni hotelo pustiti, pripuščali so jo tu in tam, in v XIII. stoletju jo je cerkev katoliška potrdila, češ, v pisavi Jeronimovi. Služila jim je takrat staroslovenščina le malo spremenjena še v občinskih in deželskih stvaréh; na pr. bodi „Kronika Hervatska“ iz XII. stoletja; Zakon Vinodolski l. 1288 tudi v glagolici; „Razvod Istrianski“ l. 1325 itd. Polagoma je vzmagoval si jezik narodov že v XII. veku in pisalo se je nekaj slovénki nekaj hrvatski dotlej, da je v svetovnem slovstvu prevladal jezik hrvatski, v cerkvenem pa je rabil jezik staroslovenski, ki se je mnogotero spreminjal po živem narodskem ter imenoval različno p. slovinski, slovinski, slavenski, slavinski, slavonski, ilirski (lingua sclavinisca, sclavinica, sclavina, sclavonica, sclavica, illyrica, Sclavinorum, Sclavorum lingua, terra, litterae, monasteria etc). Hrvatom prvi umetni pesnik se kaže Marko Marulić (1450—1524) in prvi prostopisalec ali začetnik dobre narodne proze P. Bernardin (1495), oba Splječana. Kedar so v XV. in XVI. veku delo-

vali grški razkolniki in protestantje po glagolici in cirilici med Hrvati v Istri in Dalmaciji, poprijela se je slovenščine i cerkev katoliška, ter skrbela za to, da se cerkvene knjige, svetopisemske in obredoslovne, pregledajo in popravijo, kar se je vršilo v XVII. in XVIII. veku po možéh, ki so iskali zedinjenja mej pravoslavnimi in katoliškimi glagoljaši, a največ po izvodih ruskih, iz katerih so prišle mnogotere rusnije (rusizmi) v njihove slovenske knjige. Možeje ti so bili na pr. Levaković, Terlecki, Pastrić, Karaman († 1771) itd. Poživljalo se je to delo v preteklem stoletju, a o dobi francoski je nekako potihnilo, in stvar je propala dotlej, da mnogi nič več niso čitati znali knjig glagoliških. Popuščali so torej liturgijo slovénsko, ali so naročali si bukev prepisanih v latinico (ščavet, skiavet, ital. schiavetto) po izvodih hrvatsko-slovenskih, in vsled tega obhaja se slovenska liturgija le deloma še po biskupiji Senjski, Krški (Veglia), Zaderski, Spljetski, Šibeniški, od l. 1886 v Barski, in časih v Rimu o posebnih priložnostih v vstavu sv. Jerolima (s. Hieronymi Illyricorum). Po vsem tem je Hrvatska velike pomembe v zgodovini staroslovenskega slovstva ne le po glagolici in liturgiji glagoliški, ampak tudi po raznih spomenikih domačih in tujih (cf. Glagolita Clozianus).

Srbli jani so slovénsko knjigo dobili iz Panonije nekaj naravnost, nekaj po Bolgarih, nekaj po Hrvatih. S krščanstvom so sprejeli slovensko liturgijo na zapadu v nekterih pokrajinah v pisavi glagoliški, na vzhodu in jugu pa v cirilski, takrat še brez grških zmotnjav, kajti za grško razkolnijo nastala je slovanska mnogo pozneje. Spisovali so v jeziku srbsko-slovenskem največ menihi ali svečeniki knjige cerkvene, obredne, šolske, pa tudi drugi za narod na pr. Štepan Prvovenčani (1195—1228), véliki župan in naposled car Srbski, arcibiskup Sava (r. 1169, u. 1237), menih Chilendarski Dometijan (krog l. 1263), Daniel (1291—1378), ki so skladali žitija svojih dedov in svetih očetov, letopise, povestnice itd. Celó zakonik Dušanov (1336—1355) kaže bližnje sorodstvo s staroslovenščino v besedi. Vendar živi ljudski jezik vzmaga se si bolj in bolj v rokopisih in knjigah tiskanih. Delovalo se je dokaj marljivo na književnem polju, dokler so prihruli silni Turki ter podjarmili si Srbsko na Kosovem polju (l. 1389). Potihnilo je za nekaj časa ono delovanje. Konec XVII. veka so naseljenci v Avstriji vzbujati jeli svoje brate ob jugu (l. 1690 itd.) v slovstvenem napredovanju, in posebno se je to vnelo po bojih za carja Petra Velikega v XVIII. stoletju. Zedinjeni po pravoslavju in po pisavi cirilski so kakor Bolgari tudi Srbi živo občevali z Rusi in pisarili po izvodih rusko-slovenskih. V slovarju staroslovenskem opazuje Miklošić k besedi ogradnikü hortulanus: „non solum libros bulgaricos et serbicos in russiam, verum etiam russicos in serbiam translatos esse plura sunt indicia; habes enim ogorodnikü pro ogradnikü, volost pro vlasti misc. šaf. et sanctos russicos in menaeis serbicus: neque miraberis, hoc ita factum esse, memor monasterii russorum montis atho, cuius in vita s. sabbae mentio fit“. — Ker se je pa književni jezik zeló ločil od ljudskega, jeli so bolj razsvetljeni pisati narodu v njegovem jeziku in vršila se je huda borba v tej zadevi. Nasproti jeziku pastuhov itd. so za slaveno-srbski jezik potegovali se Raić, Solarić, Terlaić, Rajačić itd.; za čisti narodov pa so delali Janković (1787), Dositej Obradović (1739—1811), M. Vidaković (1780—1841), Vuk Štefanović Karadžić (1787—1864), in ta je tudi prevladal v slovstvu srbskem, ktero brzo napreduje vzlasti od l. 1867, kedar se je Belligrad znebil poslednjega gospodarskega Turčina. Kakor Hrvatska — ima svoj delež v zgodovini staroslovenske pismenosti i Srbska (cf. Apostolus e codice monasterii Šišatovac, Monumenta serbica etc.).

Kedar se Bolgari (Bulgari, Bugari), narod turške krvi, naselijo od Črnega morja med Donavo in Balkanom v VII. veku mej Slovéni, prevladajo jih tako, da se v X. stoletju kaže v zgodovini le narod bolgarski, kateri govori in piše jezik slovénski. Velik je vpliv, ki sta ga imela do njih sv. Ciril in Metod, naj že učenjaki razlagajo si to kakor-

koli. „Cumque iter per Bulgariam instituissent christianorum iniciatam sacris, nullo loco praetermittunt amplificandae religionis opportunitatem . . . Ita Methodii caritas defuncto Cyrillo et Bulgaros complectebatur, quos ipsos cum rege eorum Bogori in fide christiani nominis confirmavit“. Še veči vpliv se razodeva v cerkvi in književnosti bolgarski po njunih izvéstnih učencih in njihovih naslednikih (cf. Jezičn. §. 20). Še sedaj so ondi v spominju sedmeri prosvetitelji i car Simeon i zlata slovstvena doba, ktera sega celó do l. 1018. Spisalo se je staroslovénski nekaj v črkah glagoliških, većinoma potem v cirilskih, mnogo knjig, ki so se razširjale mej sosedne Srbe in Hrvate, pa tudi na sever med Ruse. Veliko je Bolgarska trpela poslej od Grkov, kterim se je l. 1186 otela in si vrlo pomagala i v slovstvu do l. 1389—92, kedar so hudi Turki razdrli carstvo i cerkev i književnost bolgarsko-slovénsko. „Za tri vijeka onamo od svršetka XIV. vijeka više je starih rukopisa propalo od tudjinaca barbara i domaćih crvi i moljaca, nego ih se napisalo“. Tuji nasilniki (državni i cerkovni, paše, popovi i episkopi fanariotski) so zaprečevali vse duševno napredovanje v slovstvu domačem. V sredi preteklega stoletja so jeli nekteri se dvigati, opisovati narodske zadeve, priobčevati mej ljudstvom knjižice bolgarske tiskane v inostranstvu; drugi bistrejši so hodili izobraževat se na učilišća v Francijo, Avstrijo, Rusijo ter so vrnivši se potem vzbujali svoje rojake. Sad temu se je kazati jel v sedanjem veku od l. 1830 in 1848, vzlasti pa so od l. 1877—8 nastale ondi vse nove razmere, ktere se razodevajo i v književnosti. Stari slovénski jezik, kteri se je spreménil prvič po govorici bolgarski in prelikal poznej po jeziku vlaškem, grškem in albanskem, kaže se v narodskem novem slovstvu ves drugačen, kakor je rabil nekđaj v knjigah liturgiških, deloma zasukan po izvodih rusko-slovénskih. Vendar ima staroslovénščina ravno iz Bolgarske premnogo svojih najdragocenejših spoménikov.

O počitovanji pri računstvu.

(Dalje.)

„ . . . . . Pestalozzijeve elementarne knjige nam predstavljajo števila kot nasledek empiričnih vzorov med tem, ko si jih tû kot akte čisto notranjih vzorov mislimo. Tam se govori povsod o številni kolikosti, ne o številnem redu; tû je vse postavljeno na red. Števila od 1 do 10 so norme za red, za rubrike, pa nikakor ne za vnanjo predočbo vgladane množine, katera po mojem prepričanji le z redom v nas postane in se le na tega opira. Ako izrečemo n. pr. 85, nam ne stopi vsaka jednota pred očí, temveč število desetíc in število jedinic; še bolj očividno je to pri stoticah in tisoćicah, katere imajo za nas pomen le z ozirom na to, ko si rubrike jasno predstavljamo; jednot zavesti se nikakor ni mogoče“.

Te besede so jasne, in mislil bi si, da bi ne bilo treba nič družega več pristaviti. Pa važno je, da natančneje osvetlim tako zvano trojičenje, o katerem govorim v svoji brošuri le tesno, zato naj spregovorim še nekoliko besedi o predočbi števil. Če govorim na tem mestu o računih, kar drugače še le pozneje pride na vrsto, storim zarad tega, da se trojičenje pokaže v celi svoji podobi.

Na prvi pogled spoznamo število, ako imamo pred seboj n. pr. 1, 2, ali tudi 3 drevesa. Kadar priprosti ljudje štejejo žreblje, jajca in druge rečí, jemljejo v eno roko po 3, v drugo po 2 žreblja i. t. d. — S prosto roko razdelimo daljico na 2, tudi na 3 enake dele primemo lahko; pri razdelitvi na 4 dele pa razpolovimo najpred celoto in potem še vsak del. Kako nam je, ako imamo daljico na 5 ali na več enakih delov razdeliti, je vsakemu znano. — Znake za števila so stari narodi sestavljali iz skupin po 1,